

A SIKER TITKA: A MAGÁNERŐS MODERNIZÁCIÓ* (SOLTVADKERT)

FERTŐ IMRE — LÉNÁRT ZSOLT — MAURER GYÖRGY
— WINKLER TAMÁS

A 8.000 lelket számláló Soltvadkert nagyközség Bács-Kiskun megyében, az egykori kiskőrösi járás területén a Duna-Tisza közén, az 53-as és 54-es főközlekedési utak találkozásánál fekszik. Vasúton a Budapest-Kelebia nemzetközi fővonalon érhető el.

Soltvadkert egyik sarkpontja a népryelvben csak Kiskőrös- Kecel-Soltvadkert „borháromszögeként” ismert területnek. Tárgyunk szempontjából fontos története a török hódoltság után kezdődik, amikor az elnéptelenedett faluba német telepesek érkeztek. A betelepülők kedvezményeket kaptak, és kevésbé érvényesültek a feudális megkötöttségek. A földesúrral szerződéses és nem jobbági viszonyban álltak. A 19. század végén a föld megváltása is sajátos módon történt, amikor is a falu közössége vevőtársaságot alapítva egyszerre vett meg 16 ezer holdat az uraságtól. Ez a lépés erősítette a lakosság összetartó erejét, és lehetővé tette, hogy a faluban mindenki erejéhez mérten földhöz jusson. Erdei Ferenc (akire a tanulmány során még többször hivatkozunk) szavaival élve: „Ez a vétel egyben valószínűleg meg az örökösödést, a tagosítást és a parcellázást.”¹

A vevőtársaságon keresztül így eljutunk a birtokviszonyok alakulásához mint fontos társadalomstruktúráló tényezőhöz. Vadkertre a paraszti közép- és kisbirtok volt a jellemző, amelyekről a megtermelt árut a gazdák a környékbeli, egyes esetekben országos piacra értékesítették. Azaz viszonylag hamar bekapcsolódtak az áruterelésbe. Abból következően, hogy nincs nagybirtok és kevés a földnélküli agrárproletár, nem beszélhetünk markánsan elkülönülő osztályokról; kialakulnak „a világ lehetőségeire figyelő, a maguk útján érvényesülni akaró”² parasztgazdák tömörülései, akik a paraszt-polgárosodás folyamatába gyorsan bekapcsolódtak.

Nemcsak a birtokok nagysága, de minősége is fontos szerepet kap a falu életét alakító hatások között. Az itt található föld gyenge minőségű homoktalaj, s ez eleve a szőlő- és gyümölcsstermesztés felé kényszeríti a lakosságot. Ez az intenzív gazdálkodási forma nagy gondoskodást, hozzáértést és jelentős kézimunkát igényelt. Emellett ezt a munkát bér munkásokkal gazdaságosan végeztetni nem lehet. Így ez a termesztési kultúra igazából csak a kisbirtokon tudott hatékonyan működni. Ahogy Erdei írja: „Azt mondja a köznép Soltvadkerten, hogy a homokon az úr tönkremegy.”³

A falu társadalomszerkezetére befolyást gyakorolt a vallási és nemzetiségi hovatartozás. A települést sváb, szlovák és magyar, vallását tekintve evangélikus, református és római katolikus népesség lakta. A faluban az elsődleges szempont azonban nem a vallási vagy nemzetiségi hovatartozás volt, hanem az, hogy az ember milyen gazda, hogyan műveli szőlőjét. Így a különböző nemzetiségi és vallási kultúrák e cél minél eredményesebb kibontakoztatásáért fogtak össze.

*Ez az írás egy hosszabb tanulmány rövidített, átdolgozott változata, amely az MKKE szociológia tanszékén készült Elek Sándor irányításával. Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Neki és mindenkinek, aki munkánk során segítséget nyújtott.

össze. „A szüntelen munkálkodás és a homok kemény ellenállása egyetlen szolidáris tömbbe formálta a közösséget” — fogalmazta meg Erdei Ferenc.⁴

Ezek a tényezők határozták meg és formálták Vadkertnek mind gazdasági, mind társadalmi struktúráját, mely a következőképpen kristályosodott ki századunk 20-30-as éveire:

A társadalmi struktúra csúcsát 50-250 kat. holdnyi birtokkal néhány nagygazda (Krämer, Kürti, Deutsch) alkotta, akik, miután túljutottak a paraszt-polgári életformán, vállalkozókká váltak, gyakran országos piacra szállítottak. Csak a gazdaságirányításban vettek részt, céljuk a minél nagyobb jövedelem biztosítása volt. Ez a réteg a lakosságnak igen kis százalékát (kb. 2,2 %) tette ki, de fontos szerepet kapott az intenzív szőlő- és gyümölcsstermesztési kultúrák elterjesztésében, a gazdálkodás színvonalának emelésében. Ez a nagygazda réteg, a helyi hatalmi szervezetekben betöltött tisztségei révén (gazdakör, presbitérium, községi elöljáróság), egyúttal a helyi társadalom vezető rétege is volt. Hogy vezető szerepét megőrizhesse, folyamatosan kellett bizonyítania gazdálkodói alkalmasságát, s ez megkövetelte, hogy nyitott maradjon minden új és hasznos kezdeményezés iránt, ne zárkózzon el kasztszerűen a társadalom többi csoportjától sem. Annál is inkább, mivel az öröklött földtulajdon sem jelentett megbízható bázist, mert „az agrárválság, majd a konjunktúra viszonyai között a kertészkedők, a mezőgazdasági szolgáltatások vállalkozói és a feltörekvő paraszti csoportok versenye fokozatossá és örökké változóvá tette rétegződéseiket.”⁵

A felfelé törekvő paraszti réteg alkotta a következő lépcsőfokot Vadkert társadalmi szerkezetében. Az 1-5 és az 5-50 holdig gazdálkodó kis- és középparaszti rétegről van szó, akik tevékenyen részt vesznek földjük művelésében. A középparaszti réteg egy részének gazdálkodásmódjában és életvitelében fontos szerepet kapott a polgáriasultabb életforma, a vállalkozás, így közülük került ki a falu paraszti rétegének elitje. Ezekben a gazdaságokban a szőlő- és gyümölcsstermesztés mellett hasonló súllyal szerepel az állattartás és a szántóföldi termelés. Ez a réteg tette ki a lakosság mintegy 31%-át, amely nemcsak haszonélvezője a nagygazdák által felfuttatott mezőgazdasági áruterelésnek és meginduló polgárosodási folyamatnak, hanem tevékeny résztvevője is. Erejéhez mérten megpróbál bekapcsolódni a piacokért folyó harcba, állandóan versenyre kényszerítve ezzel a nagygazdákat.

A lakosság legalsó rétegét a földnélküli, vagy minimális földdel rendelkező csoportok jelentették, amelyek azonban különböztek a másutt megszokott agrárproletár rétegektől, mivel a Soltvadkerten kibontakozott intenzív gazdálkodás biztosította számukra a munkalehetőséget és tisztas megélhetést. Ugyanakkor a lakosság sokkal kisebb hányadát (kb. 25 %-át) tették ki, mint másutt. Erdei így ír erről a rétegről: „A munkáskérdés olyanféle 'megoldást' nyert, mint Kecskeméten: a jó birtokpolitika és a belterjes termelés alkalmat adott arra, hogy az erőteljesebb egyéniségek kiemelkedjenek, a többinek pedig elegendő munkaalkalom kínálkozik a szőlőben, gyümölcsösben és a szállításoknál.”⁶

Összefoglalva: *Soltvadkert társadalomstruktúrája nem piramisszerűen épült fel*, az agrárproletárok széles rétegét követő, fokozatosan a lakosság egyre kisebb hányadát alkotó kis- középparaszti és nagygazda rétegekre (1. ábra), hanem *a polgárosodás magasabb szintjének megfelelően, a domináns elem a kis- és középparasztság*, amelynél sokkal kisebb az aránya a birtokkal alig rendelkezőknek, és még kevesebb a nagygazdáknak (2. ábra).

nagygazdák
középbirtokosok
kisbirtokos parasztok
agrárproletárok

1. ÁBRA

nagygazdák
középbirtokosok
kisbirtokos parasztok
agrárproletárok

2. ÁBRA

A rétegek közötti mobilitás lehetősége adott volt, mivel a gazdasági verseny biztosította, hogy a legjobb munkát végző gazdák emelkedjenek fel, és minden korosztálynak újra kellett bizonyítani, hogy valóban alkalmas az öröklött föld megművelésére.

Ez a társadalomszerkezet 45 után jelentős változásokat ért meg. A fordulat éve után következő hibás agrárpolitika, a beszolgáltatási rendszer, a kuláklisztázás, erőszakos szövetkezetesítés megfojtotta a polgárosodott paraszti réteget. Bezárultak előttük a piaci értékesítés kapui, a gyümölcsre, szőlőre kivetett szorzókulcsok miatt a minimális földdel rendelkezőket is kuláknak kiáltották ki, és ha a földet nem vették el, jelentős beszolgáltatásra kényszerítették őket, elzárva előlük az árutermelés lehetőségét. Az a központi politika által diktált értékrend, hogy csak az állami, estleg a szövetkezeti tulajdont tekintették szocialistának, és hogy csak ezekben a „maga-sabbrendű” nagyüzemi formákban lehet hatékonyan termelni, éppen ellenkezője volt annak a faluban évszázadok nyomán kialakult értékrendnek, hogy a közösségtől az kapott elismerést, aki jelentős energiát befektetve, minőségi munkát végezve vállalkozott az egyre nagyobb jövedelem elérésére.

Jellemző, hogy ebben az időszakban alig van szőlőtelepítés; csak a kiöregedett szőlők pótlására fordítanak energiát. Sokan hagynak fel a gazdálkodással, és mennek el az iparba dolgozni, vállalva az ingázó, kétlaki életet a család létfenntartásának biztosítására.

Ezen a helyzeten változtatott a *szakszövetkezetek* kialakítása, amely témánk szempontjából különös jelentőséggel bír, ezért erről a következőkben részletesebben szólnunk.

Az ország egyes intenzív szőlő- és gyümölcstermelő községeiben szakszövetkezeteket alakítottak. A kialakulás körülményeire terjedelmi okokból részletesen nem térhetünk ki, néhány tény azonban fontosnak tartunk megemlíteni. A szakszövetkezeti forma kialakítására a SZÖVOSZ keretein belül került sor (melynek akkori elnöke Nyers Rezső volt). Ez a gazdálkodási típus a termelőszövetkezetekkel szemben jelentett alternatívát. Sikeres megvalósulása alapvetően két fontos okra vezethető vissza.

Egyrészt a helyi (járási, megyei) vezetők, az 50-es évek szövetkezetesítési akcióiból leszűrt tapasztalatok birtokában, világosan látták, hogy az intenzív kultúrák kolhoz-típusú termelőszövetkezetekben való művelése megoldhatatlan. E növényi kultúrák kipusztulása a térség gazdasági visszafejlődését jelentette volna. A saját és regionális érdekek felismerése egységes fellépésre készítette a helyi apparátust. Másrészt a kollektivizálás befejező szakaszában a központi anyagi források kimerültek, így előtérbe kerültek a helyi lehetőségekre alapozó formák.⁷

A szakszövetkezetek jelentősen eltértek és eltérnek ma is a termelőszövetkezetektől:

1. A szakszövetkezetekben belépési díjat kellett fizetni, szemben a termelőszövetkezetekkel.
2. A szőlőterületet nem vonták közös művelés alá, hanem az addigi tulajdonos művelhette tovább. A szakszövetkezetnek ez a része a tagi gazdaság.
3. A termelőeszközök tagi tulajdonban és használatban maradtak.

4. Nem vezették be a termelőszövetkezetekre jellemző maradékelvű gazdálkodást, amely azt jelentette, hogy a termelőszövetkezeteknek először az állam felé kellett rendezniük kötelezettségeiket pénzben és naturáliákban, majd saját termelőalapjaik biztosítása után csak a „maradékot” fizették ki a tagságnak.

5. Készpénzfizetés és árutermelés volt a jellemző.

6. A tagi gazdaságban termelt szőlő és gyümölcs árbevételének 10 %-át a tag köteles a szakszövetkezet számára befizetni, amely összeg a szövetkezet fejlesztési alapját képezi.

A politikai kompromisszumként megszülető, csak Magyarországon megtalálható szövetkezeti forma két fő részből áll:

1. a szövetkezeti közös mint vállalat,
2. a tagi gazdaság mint árutermelő kisüzem.

Ebben a formában tulajdonképpen a klasszikusnak nevezett skandináv típusú szövetkezetet (családi gazdaság + szövetkezeti központ mint felvásárló-beszerező-feldolgozó-értékesítő koordinátor) és a kolhoz (közös gazdaság) házasították össze.

Soltvadkertben 1960-ban öt szakszövetkezet alakult. Az Ezerjő és a Jóreménység 1965-ben az utóbbi néven egyesült. A másik három - - a Bajcsy-Zsilinszky, a Rákóczi és a Kossuth Szakszövetkezet —, 1974-re Szőlőskert néven egyesült. Így jött létre a község két jelenleg is működő szakszövetkezete.

A szakszövetkezetek megalakításával, úgy tűnik, kiszámíthatóvá válnak a viszonyok. A gazdálkodói biztonság növekszik. Újraszerveződnek a piacok, megadatik a lehetőség a háború után elejtett szál felvételére és továbbgombolyítására. A kollektivizálással a szántók elvesznek a gazdák számára, csak a szőlő marad. A veszteség érzékeny, de (mint később kiderül) jó oldala is van: egy csapásra szakosítja a gazdaságokat.

A 70-es évekre telítődnek az értelmiségi állások a faluban. Úgy tűnik, nincs szüksége a vállalatoknak több kertész- és agrárszakemberre. A szőlő azonban nagyon jól jövedelmez, s a vadkertiek számára könnyen elérhető alternatíva. Hasznosíthatják tehát szaktudásukat a tagi gazdaságban. Az országban ritka jelenségként, az agrárértelmiség jelentős része is gazdálkodóvá válik. Ez azután egy folyamat elindítója lesz: megjelenik a technikai modernizáció, ehhez szükségszerűen kapcsolódva, a termesztéstechnikai újítások is. Ez a réteg tehát átveszi a szőlőtermelő polgárság (Krämer, Székely, Kürti) távozásával megüresedett szerepeket, az új átalakulás motorjává válik. A követő stratégiára berendezkedett termelők, akik már jelentős részben kettős státusúak, átveszik a gazdálkodási módszereket, éppoly gyorsan, ahogy azt a század elején nagyapaik tették. Ezen hatások eredményeként napjainkra tökéreos középréteg alakul ki, amely mind termelési mind fogyasztási célok szolgálatában képes beruházni.

A szakszövetkezetek vezetése is időben felismerte a szőlőtermelésben, borsfelvásárlásban, -feldolgozásban és -értékesítésben levő üzletet. Elkezdik a teljes vertikum kialakítását. Ez lesz az, ami megalapozza a szakszövetkezeti vállalat prosperitását, ugyanakkor enyhíti (megszünteti) a tagi gazdaságnak az állami monopolfelvásárló vállalatoktól való függőségét. A biztosabb értékesítési piac és a kedvezőbb ár stabilizálja ezeket, megindul a tőkefelhalmozás, amely, a relatív munkaerőhiánnyal párosulva, a modernizáció elindítója lesz Soltvadkertben.

A 80-as évek elejére nyilvánvalóvá válik, hogy a szakszövetkezet közös kezelésében lévő szőlőtelepek kiterjesztésére irányuló „központi akarat” egyre inkább hibás stratégia. A rendel-

kezésre álló munkaerő közelítőleg sem elegendő a munkák megfelelő színvonalú ellátására a közös gazdaságban. Egyre inkább bebizonyosodik, hogy a szőlőtermelési versenyben a nagyüzem alulmarad a tagi gazdasággal szemben. Kézenfekvő megoldásnak látszik tehát a szakszövetkezet közös kezelésében lévő szőlőterületek reprivatizálása, kisbérleti rendszerben való hasznosítása. Idejekorán bekapcsolódtak a szakszövetkezetek a melléküzemágak létesítésébe is. Ez a lépés egyértelműen a szakszövetkezet nyereségének növelését volt hivatott szolgálni, miközben megoldotta a női munkaerő foglalkoztatását is.

Nézetünk szerint annak okát, hogy a szakszövetkezet sikeres alternatívát jelentett, nem a vezetés helyes gazdasági döntéseiben, hanem a *tagi gazdaság* intézményében kell keresnünk, amely alapot teremtett arra, hogy a világháborúval, az 50-es évek beszolgáltatási rendszerével átmenetileg megrekedt, majd a kollektivizálással más területeken véglegesen megszüntetett paraszti polgárosodás folyamata új alapot kaphasson, és egy *alternatív agrárfejlődés* bontakozhasson ki a szakszövetkezetek által fémjelzett területeken.

Véleményünk szerint ebben a fejlődésben nagyon fontos mozzanat, hogy a tagi gazdaság már létrejöttének pillanatában alkalmas volt arra, hogy teljesen autonóm módon, magát szükség esetén akár a szakszövetkezettől is függetleníve, önmagában is működőképes formáció legyen, ami nem mondható el a háztájiról. Ez a tény lehet az alapja annak, hogy a szakszövetkezet irányítása nem azonos a szokásos tsz-vezérléssel. Itt a tagoknak teljes jogú szakszövetkezeti tagságuk megtartásával is lehetőségük volt egy alternatív élet- és gazdálkodási formába visszahúzódni, s ez a forma, ha nagyobb számban fordul elő, kemény befolyásolási eszköz a tagok kezében. A tagság véleménye mögött tehát olyan, a szakszövetkezet vezetésétől csak kevésbé függő, gazdasági potenciál áll, ami alátámasztja alkupozícióit, és erről az alapról sikerrel védheti esetleges elkülönült érdekeit (tagi gazdaságának érdekeit).

A szakszövetkezethez való kapcsolódás módja különböző családi stratégiák kialakítását vonta maga után, és jelentős hatással volt a falu társadalomszerkezetére.

Legfontosabb értékmérővé újra a szőlő vált. „Akinek ma nincs szőlője Vadkerten, nem is számít embernek” — mondta egy interjúalanyunk. Az általunk felmért családok közül csupán kb. 6,5 % nem foglalkozik szőlővel. Ezek nagyrészt pályakezdő fiatalok, akik még nem alapítottak családot, nem teremtettek egzisztenciát, nincsenek kikristályosodott elképzeléseik a jövőre vonatkozóan. A másik póluson állnak a főfoglalkozású gazdálkodók; kb. 32 %-os arányt képviselnek a mintában. Érdekes a kormegoszlásuk is, hiszen 47 %-uk 50 év feletti és csak 12 %-uk a fiatal, 34 év alatti gazdálkodó, holott a teljes mintában a fiatalok aránya mintegy 30 %. A megoldás kulcsa az, hogy a fiatalok kettős státusúak. A fiatal családok több mint felében mind a férj mind a feleség az első gazdaságban dolgozik, és emellett foglalkoznak szőlővel. Mintegy 20 %-uknál csak az egyik családtag dolgozik az első gazdaságban. Az idősebbeknél az arányok megfordulnak, 52 %-uk gazdálkodik, mintegy 20 %-uknál az egyik, 23 %-uknál mindkét családtag dolgozik az első gazdaságban. Ennek okait a következőkben látjuk:

1. Annak, aki családjá megélhetését csak az intenzív gazdálkodást igénylő szőlő- és gyümölcsstermelésből kívánja biztosítani, jelentős tőkére van szüksége, ami a fiatal családoknak nem mindig áll rendelkezésére.

2. A pénztőke mellett fontos szerepet kap a „kapcsolati tőke” is, hiszen a „szocialista piac” hibáit azzal lehet kompenzálni, hogy az áru értékesítésekor vagy beszerzésekor ki jut hamarabb információhoz. Ennek a „kapcsolati tőkének” kiépítése pedig hosszú időt vesz igénybe, első

lépése a biztos egzisztencia az első gazdaságban. Soltvadkerten a föld is jelentős szerepet játszik ebben a kérdésben, hiszen nincs már ebben az időben több művelés alá vonható terület a faluban, a birtokok elaprózódtak, az 1-2 holdas területek pedig nem biztosítják a családok megélhetését.

3. Ezek a fiatalok iskoláikat az 1960-as, 1970-es években végezték, amikor az „iskola által sugallt értékrendszer a mezőgazdasági munkát a munkamegosztási hierarchia alá juttatja”.⁸

4. Ezen kívül, a központi politika nemcsak a mezőgazdasági munkát nem ismeri el erkölcsileg megfelelően, de a második gazdaságban elért eredményeket is bizonytalanul kezeli.

Ha az erkölcsi elismerés el is maradt, az anyagi nem. Azáltal, hogy Vadkert lakossága a tagi gazdaság révén korán bekapcsolódott a második gazdaságba, és hogy ez sajátos módon kötődött az első gazdasághoz, lehetővé vált, hogy az egyikben elért eredményeket a másikban is kamatoztathassák. Ez a gazdálkodási forma igen rugalmasan és gyorsan tudott reagálni a változásokra, hiszen a valamelyik területen bekövetkezett negatív hatásokat a másik területen kompenzálni lehetett. Ez nemcsak a falu megélhetését, de felvirágzását is biztosította.

A rugalmasság tükröződik Vadkert társadalomszerkezetében is. A közösség alapvetően három szempont alapján ítélte meg tagjait:

1. ki mekkora jövedelmet tud biztosítani családjának az első vagy a második gazdaságból;
2. milyen jó szakember, gazda;
3. ki milyen pozíciót foglal el az első vagy második gazdaságban.

Ez az értékítélet is tükrözi, hogy a megmérettetésekor az első és második gazdaságban elért pozíció azonos súllyal esik latba.

Megállapíthatjuk, hogy az elmúlt 30 év alatt a szakszövetkezet mint a tsz-tól eltérő gazdálkodási forma, a kulturális hagyományok sikeres adaptálásával alternatív társadalmi modellt alakított ki Soltvadkerten. Ebben a *lokális társadalmi struktúrában kettősség* figyelhető meg, mivel a társadalomszerkezet csúcsán egymás mellett található — a második gazdaságban elért eredményei alapján —, a vállalkozó típusú gazda és — az első gazdaságban betöltött pozíciója alapján —, a szövetkezeti vezető.

Ennek megfelelően a társadalmi struktúra csúcsának egyik felén a vállalkozók (szőlősgazdák, kispárosok, virágkertészek) találhatók.

Legnagyobb súlyt — már csak a tradíciók súlyánál fogva is —, a vállalkozó típusú szőlősgazdák képviselik. Jellemzőjük, hogy kisebb területen gazdálkodnak, mint a felszabadulás előtti elődeik. A megművelt terület nagysága azonban így is akkora, hogy kénytelenek idegen munkát is alkalmazni. Tehát a munkaerőpiacon is megjelennek, noha a magas napszámköltségek miatt az élők munkát megpróbálják a minimálisra visszaszorítani. Jelentős gépparkkal és bortároló kapacitással rendelkeznek, a gyümölcsstermelő gazdáknál a hűtőház is előfordul. Ezek révén jelentős mértékben ki tudják szűrni az árhullámzások okozta veszteséget, és mindig a legmegfelelőbb időpontban tudnak a piacra lépni. Gyakran vásárolják meg a kisebb gazdálkodók által termelt szőlőt, amit borként nagyobb haszonnal tudnak értékesíteni. Az eladó sem jár rosszul, mivel tőle nem vonja le a szakszövetkezet a kötelezően befizetendő 10 %-ot. A réteg sajátos jellemzője a piachoz való kapcsolódás, mivel több csatornán értékesítik áruikat; így

- bõgrecsárdákban,
- borkimérésekben,

- szakszövetkezet felé,
- más állami, szövetkezeti felvásárlók felé.

Nemcsak az értékesítés, de a beszerzés is több csatornán bonyolódik:

- szakszövetkezeten keresztül,
- más állami vagy szövetkezeti eladótól,
- magánszemélyektől,
- feketepiacról.

Az értékesítés és beszerzés integrálója a „gazdakör”, a réteg sajátos szerveződési formája. A helyi presszóban délelőttönként összeülő asztaltársaság körében információk és áruk cserélnek gazdát, bizonyos fókig tehát árupiacként működik, ahol az egyes áruajták megmérettetnek, és reális értéken gazdát cserélnek. E körben nem pusztán gazdasági jellegű információk áramlanak, de megvitatják itt a falu mindennapjait érintő problémákat, és túl ezen, gazdasági valamint társadalmi helyzetüknél és erejüknél fogva megpróbálják érdekeiket érvényre juttatni, így a helyi társadalom egyik hatalmi tényezőjét jelentik. E vállalkozói gazdaréteg sajátos csoportját képviseli a fiatal generáció. E fiatalok nagy része felsőfokú, szakirányú végzettséggel rendelkezik, s tudását saját gazdaságában kamatoztatja, meghonosítva a legkorszerűbb termelési eljárásokat. Végzettségüknél és koruknál fogva is más életvitelt képviselnek, bátrabban vállalkoznak, és ugrásra készen várják, mikor vehetik át az idősebb generáció társadalmi pozícióit.

A vállalkozói kategória következő rétegét a kisiparosok (autószerelők, lakatosok, kőművesek, festők) és kiskereskedők képviselik. Soltvadkertben a szőlő révén a 70-es évekre kibontakozó gazdasági fellendülés e réteg számára is jelentős konjunktúrát teremtett. E mesterek biztosították szolgáltatásaikkal az intenzív mezőgazdasági termelés háttérét. Ennek egyik szembevetendő példáját adja a „csettegek” készítése. Ezek olyan kis teljesítményű, gumikerekes szekerre szerelt, négykerék-meghajtású traktorok, amelyek a homoki szőlőkben előforduló valamennyi munkafázis elvégzésére alkalmasak (betakarítás, tárcsázás, permetezés, trágyakiszórás, szállítás). Ezeket házilag — sokszor roncsleletepekről összegyűjtött alkatrészekből — készítik. Mesteremberekből azonban fokozatosan vállalkozóvá nőttek ki magukat. Bér munkásokat alkalmaznak, a specializáció is jelentős mértékű. Az autószerelőknél például találkozhatunk egy bizonyos típusra (pl. Aro) vagy egy munkafolyamatra (pl. alvázvédelem) alkalmazott munkással. Jövedelmük egy részét ennek megfelelően újra speciális eszközök, célgépek beszerzésére fektetik be. E réteg integrálója a futball baráti kör, melynek vezető tagjait ők adják. A különböző rétegek szerveződési formáinál (gazdakör, focikör, tenisz klub) nem szabad merev elkülönülésre gondolnunk, gyakoriak az átfedések, keveredések.

A vállalkozók rétegén belül a legkisebb arányú csoportot a virágkertészek képviselik. Őket azért tekinthetjük külön csoportnak, mert egy sajátos termelési kultúrát honosítottak meg. Soltvadkertben ennek a vállalkozásfajtának — szemben az előbb tárgyaltakkal —, nem voltak igazán tradíciói. A csoport elkülönülését erősíti az a körülmény, hogy vallásukra nézve nagyrészt baptisták.

A társadalmi hierarchia csúcsának további szereplői az első gazdaságban betöltött pozícióik alapján foglalják el helyüket. Vadkertben azonban ez is eltér az országban megszokottól, mivel ez a szerep csupán a gazdasági élet vezetőire érvényes (szakszövetkezeti, termelőszövetkezeti, ÁFÉSZ-vezetők). Még a hivatalos hatalmi erők is, mint a közigazgatási és pártvezetők, csak a hierarchia alsóbb fokát képviselik, mivel mögöttük nem kristályosodott ki helyi csoporto-

sulás. Ennek, ha nem is tudományos értékű, de szemléletes példája, hogy míg az ország más részein a vadásztársaságok vezetői a közigazgatási és pártvezetők körül kerülnek ki, Soltvadkertben a vadásztársaságot a gazdák és a szakszövetkezetek vezetői irányítják. E gazdasági vezetőréteg jellemzője, hogy nagy százalékban felsőfokú végzettségűek, és munkájuk mellett, kisebb területeken, esetleg hobby-jelleggel, ők is gazdálkodnak.

A társadalmi struktúra következő sávjára is jellemző a második, illetve az első gazdaságban betöltött pozíció szerinti megosztottság.

Egyrészről ide tartoznak azok a gazdák, akik kis területet művelnek, s gazdálkodási módjukra kevésbé jellemző a vállalkozási jelleg. A beszerzést és értékesítést a szakszövetkezeten keresztül bonyolítják le. A család munkaerejére támaszkodnak, idegen munkaerőt nem alkalmaznak. Kampánymunka idején is a rokonok, barátok segítségét veszik igénybe, kaláka formájában. Másrészről ide tartoznak azok az első gazdaságbeli pozíciót betöltők, akik számára a gazdálkodás csupán az adott lehetőségek — mintegy mellékes — kihasználása. Így például a közigazgatási vezetők, értelmiségiek (mérnökök, pedagógusok).

A következő lépcsőfoknál elmosódnak a két gazdasági forma közötti különbségek. Az itt szereplő családok stratégiájában azonos súllyal esik latba a két gazdasági forma. Ez a széles közép-reteg szám szerint a legnagyobb Vadkerten. Jellemzőjük, hogy első gazdaságbeli pozíciójuk mellett 1-2 holdas második gazdaságot is működtetnek, egzisztenciájukat mindkét gazdaságban építik. Az egyikben elért eredményt megpróbálják a másikban kamatoztatni, az egyikben fellépő negatív hatásokat a másikban kompenzálni.

A társadalmi struktúra alsó sávjában Vadkert szegény rétege helyezkedik el. Ezek egy részére jellemző, hogy lehetőségük volt bekapcsolódni a második gazdaságba, nem tudták azonban felvenni a modern gazdálkodás diktálta életstílust, nem volt meg bennük az állandó előrelépés igénye, családi stratégiájukat a minimális szinttartásra való törekvés jellemezte. A többiek nem tudtak bekapcsolódni a második gazdaság tevékenységébe, és az első gazdaságban is a hierarchia alján helyezkednek el.

E réteg még egy ponton kapcsolódik a második gazdasághoz, de itt már nem gazdálkodóként, hanem munkaerőként jelenik meg. Ők a napszámosok, vagy tanyasi állandó munkások.

A társadalomszerkezetről megállapítottakat összegezve az alábbi képet kapjuk:

vállalkozók	gazdasági szervezetek vezetői
nem vállalkozó	egyéb vezetők,
típusú gazdák	értelmiségi réteg
mindkét gazdaságban azonos súlyú	
egzisztenciával rendelkezők	
vadkerti	
szegény réteg	

A határvonal nem húzható meg mereven, a határok a valóságban igen elmosódtak, a rétegek közötti mobilitás biztosított.

Összegzésül elmondhatjuk, hogy a sajátos soltvadkerti fejlődés fontosabb tényezőit a következőkben látjuk:

1. A település földrajzi és társadalmi kondíciói, amelyek lehetővé tették, hogy a falu a paraszti polgárosodás útjára térjen a két világháború között. Ezáltal olyan kulturális tőke halmozódott fel Soltvadkertben, amely a jelenben is ható tényezőnek bizonyul;

2. A hatvanas években autonóm tagi gazdaság tudott létrejönni, melynek működését legalizálta a szakszövetkezet léte, s ernyőt tartott fölé a közösrre ütött „szocialista pecsét”;

3. A diplomás vállalkozói réteg;

4. A tagi gazdaságban akumulálódott tőke lehetővé tette a folyamatos technikai modernizációt.

A sors ironiája, hogy tüzetesen megvizsgálva ezt a négy pontot, rögtön szemünkbe ötlik, hogy az adott időszakban éppen uralkodó politikai ideológia ellenében valósultak meg. Joggal tesszük fel a kérdést: *mi a siker titka?*

Véleményünk szerint a „lavinát” az indította el, hogy ez esetben (több tényező összejátszására) a gazdasági racionalitás erősebb volt a politikai racionalitásnál. Így jöhetett létre a szakszövetkezet, amelynek elengedhetetlen fontosságát két pontban tudnánk összefoglalni:

1. Időről-időre kivédte az államosítással egyenértékű termelőszövetkezeti átszervezésre irányuló politikai kampányokat;

2. Ütköző szerepét töltötte be a piacgazdaságot igénylő és feltételező formáció, a tagi gazdaság és az ezzel ellenséges, vagy éppen ezt a tényt figyelmen kívül hagyó bürokratikus koordináció által vezérelt külső gazdasági környezet között.

Mindezek ellenére kulcsfontosságúnak Vadkerten nem a szakszövetkezetet, hanem a tagi gazdaságot tekintjük, mivel a vadkerti modernizáció kizárólag a tagi gazdaságokban akumulálódott tőkén alapul, amely nemcsak a tagi, de a 10 % által a közös gazdaság fejlődésének is mozgatója. Az anyagi alapot tehát a gazdaság teremti meg, nincs szükség nagy összegű állami juttatásokra. Ugyanakkor nem szorítkozik a technikai fejlődésre, maga után vonja az infrastruktúra és a szakképzés modernizációját is. Magyar viszonyok között sokatmondó az a tény, hogy Vadkerten lakástöbblet van, s önmagáért beszél a kötvényjegyzéssel létesült ezer telefonvonal is.

Az anyagi vonatkozások mellett oktatási-kulturális tárgyúakat is felsorakoztathatunk. Megjelent a második gazdaságon alapuló továbbtanulási stratégia. A szakmaválasztásnál figyelembe veendő szemponttá vált a második gazdaságbeli konvertálhatóság. Vadkerten jelentek meg először az országban az „érettségizett kapamesterek” és a „diplomás farmerek”, biztosítva a modernizáció intellektuális hátterét.

Végezetül leszögezhetjük, hogy a tagi gazdaság egyrészt egy olyan gazdag, sok szálon szövődő második és harmadik gazdasági hálót alakított ki, amely a soltvadkerti társadalomban szinte mindenki számára vállalható szerepeket kínált. Másrészt, ebből fakadóan, egy második gazdaságon alapuló gazdaság- és társadalomszerkezetet alakított ki, amely időnkénti lefojtottsága ellenére is joggal vált sikeresebb és elfogadhatóbb modellé, mint hivatalos társai.

Jegyzetek

- ¹ Erdei F. (1977) *Futóhomok* (Budapest: Akadémiai Kiadó) 170.
² Juhász P. (1986/87) Mai képünk a parasztságról, s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről, *Medvetánc*, 4/1, 6.
³ Erdei F. i. m. 171.
⁴ Erdei F. i. m. 168.
⁵ Juhász P. i. m. 6.
⁶ Erdei F. i. m. 171.
⁷ Erre való utalások találhatók a bevezetőben in: Simó T. (1971) Szőlő- és gyümölcsstermelő szakszövetkezeteink. *Szövetkezeti Kutatóintézet Közleményei*.
⁸ Juhász P. i. m. 7.

Irodalom

- Adalékok Soltvadkert történetéhez* (1972) (Szerk. Nagy Pál István), Soltvadkert, 74 o.
Elek S. (1983) *Agrárfejlődés Magyarországon a kollektivizálástól a 70-es évek végéig* (Kézirat) 38 o.
Erdei F. (1977) *Futóhomok* (Budapest: Akadémiai Kiadó) 279 o.
Galasi P. — Gábor R. I. (1985) Második gazdaság: lehetőségek és korlátok, *Mozgó Világ* 1. 10-15. o.
Gábor R. I. (1985) Második gazdaság: a magyar tapasztalatok általánosnak tűnő tanulságai, *Valóság* 2. 20-37. o.
Juhász P. (1973) A mezőgazdaság fejlődésében megmutatkozó tehetetlenségről, *Szövetkezeti Kutatóintézet Közleményei* 93, 57. o.
Juhász P. (1982) Agrárpiac, kisüzem, nagyüzem, *Medvetánc* 1, 117- 140.
Juhász P. (1986/1987) Mai képünk a parasztságról, s a falusi társadalom néhány jellegzetességéről, *Medvetánc* 4-1. 5-17. o.
Kopátsy S. (1986/87) Agrárpolitikánk történelmi mozgástere, *Medvetánc* 4-1. 19-44.
Nagy P. I. (1976) *Soltvadkert 1376-1976* (Soltvadkert: Soltvadkert Nagyközségi Tanács) 126 o.
Simó T. (1971) Szőlő- gyümölcsstermelő szakszövetkezeteink, *Szövetkezeti Kutatóintézet Közleményei* 174.
Simó T. (1983) A szőlő- gyümölcsstermelő szövetkezetek új modelljéről, *Szövetkezeti Kutatóintézet Közleményei* 173, 8 o.
Simó T. (1983) Két település: a társadalom szerveződésének két alternatívája, *Társadalomtudományi Közlemények* 2. 229-238.
Szakszövetkezetek Bács-Kiskun megyében (1987) (Kecskemét: Kiskunsági TESZÖV) 307.

THE SECRET OF SUCCESS: INDIVIDUAL MODERNIZATION

IMRE FERTŐ, ZSOLT LÉNÁRT, GYÖRGY MAURER AND TAMÁS WINKLER

Soltvadkert, a large village of 8,000 inhabitants in Bács-Kiskun county, is located in the former Kiskőrös district, 120 km south-southeast of Budapest.

The village was founded by Protestant German-speaking settlers in the 1700s. They soon became Magyarized but the Protestant belief remained important in spite of strong attempts at reconversion to catholicism.

The soil in Soltvadkert (as well as in the whole district) is a mere sandy soil, thus grape and wine-growing has played a major role in farming from the very beginning. Another important impact of the poor soil was that no latifundia were formed within the area of the village.

At the end of the last century (when phylloxera devastated most of Hungary's historic vine-

yards) there was an increasing demand for wine grown on sandy soil. Soltvadkert was in a privileged position for two reasons: it had a railway as early as in 1882, and centuries old traditions in viticulture.

These were the major reasons explaining the rising development of the village, making wittingly use of the boom, at the turn of the century. Between the two wars capitalist farms appeared which introduced new technologies, new sorts of wine, new tools and other means in grape- and wine-growing. Urban-like lifestyles and social roles were on the make in Soltvadkert.

This process was interrupted by the Stalinist agrarian policy during the 1950s which also wore down Soltvadkert but (because it had a larger material and cultural capital than most Hungarian villages) it arrived in a better shape at the 1956 turning point. The post-1957 economic management created, though temporarily, better conditions for agricultural production which was then made definitely impossible by the 1959-61 collectivization.

At the end of the 1960s, luckily for Soltvadkert, collectivization here was limited: a so-called specialized cooperative was only formed. (Besides strong opposition from the part of the peasant strata, local officials also made important contributions to this luck.)

The concept of specialized cooperatives developed in 1958-59 served the purpose of mobilizing local energies: in the final stage of collectivization, central material resources got exhausted, thus more emphasis was laid on those forms of collectivization which relied more on local resources. Specialized cooperatives (spec. coops) have been essentially different from Hungarian cooperatives in general. The most important differences characteristic of spec. coops are the following:

1. An entrance fee was levied which was not the case with cooperatives;
2. Certain intensive land uses were not drawn into collective farming; owners cultivated the land individually. This segment is called (individual) members' farms;
3. The means of production used in members' farms remained in individual ownership and use;
4. Payments in cash and production for marketing have prevailed in spec. coops from the very beginning;
5. 10% of the return from selling grapes and wine produced in members' farms had to be paid by individual members to the spec. coop which (without any reduction for tax) increased its development fund.

In this way a political compromise actually united the classical agricultural cooperative (family farm plus a coop centre which coordinates collecting, purchasing, processing and selling) and the *artiel* type of cooperative (collective farming).

In our opinion it is vital that in such a construction the members' farms could be (and in Soltvadkert they actually were) apt to become viable on their own, independently, if necessary, from the spec. coop itself already at the moment of their birth. (This was not the case with household plots of coop members in general.)

This fact serves as a basis for genuine joint interests between members (particularly those with strong farms) and leaders since members' farms not only produce the capital needed for their own modernization but, due to the above mentioned 10% contribution, they are important factors of dinamizing the collective farm of the cooperative.

On the other hand, the spec. coop benefited the family farms in the period of hostile political atmosphere:

1. It provided a legal ground for their existence and thus prevented members' farms from the periodical attempts at collectivization which was equivalent to nationalization.

2. It played the role of a buffer between market-oriented farming (the members' farms) requiring and inferring a market economy and the actual economic environment which was hostile to this or was „just” neglecting this very fact.

Developments in Soltvadkert are presented here as a model, not because the efficiency of production is above national average but because the modernization generated by members' farms is not limited to economic development in a narrow sense but involves the modernization of infrastructure and motivated an educational strategy linked to individual farming: the use of knowledge in members' farms has become a factor to be considered when deciding on future trade or profession.

As a result of all this, a mobile social structure has been created by now which is characterized by ample interactions and the variety of social roles. The secret of this success is to be found in individual modernization (of members' farms) indicated in the title.

Transl. E. Daróczi